

РОЗДІЛ 7. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ADAPTATION OF EARLY PRESCHOOL CHILDREN TO PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Стаття присвячена дослідженню психолого-педагогічних умов адаптації дітей раннього дошкільного віку до закладу дошкільної освіти. Вказано на актуальності дослідження заявленої теми, а особливо у період війни. Визначено важливість відвідування закладу дошкільної освіти, що позначається на подальшому розвитку дитини, формуванню її характеру та світогляду. Наведено чинники успішної адаптації дітей раннього дошкільного віку до умов закладу дошкільної освіти. Окремо виділено групу факторів, які пов'язані зі специфікою взаємодії між вихователем та дитиною. Запропоновано визначення психолого-педагогічних умов. Розглянуто погляди науковців стосовно тих чи інших психолого-педагогічних умов успішної адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти. Наголошено на важливості забезпечення атмосфери прийняття, захищеності, допомоги, довіри, гуманності, співпереживання тощо, створення безпечного середовища. Звернуто увагу на важливості організації предметного середовища закладу дошкільної освіти, корегуванні всіх режимних і побутових процесів, створення максимально комфортних умов може значно полегшити процес адаптації. Зазначено важливість включення дітей раннього дошкільного віку у різні види діяльності: предметно-практичну, ігрову, комунікативну, музично-театралізовану та ін. Окремо наведено правила та рекомендації організації ігор як провідної діяльності з дітьми в період їх адаптації до закладу дошкільної освіти. У підсумку, на основі аналізу різних поглядів науковців щодо адаптації дітей раннього дошкільного віку до закладу дошкільної освіти, виділено окремо психологічні та педагогічні умови. До перших віднесено такі: створення позитивного психологічного мікроклімату; підтримка емоційного благополуччя та зниження рівня тривожності; індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її психологічних особливостей; забезпечення почуття безпеки та довіри між дітьми і педагогами. До педагогічних умов віднесено: використання сучасних методик навчання та виховання; створення розвивального середовища, що стимулює інтелектуальний і творчий розвиток; організація освітнього процесу відповідно до вікових особливостей дітей; забезпечення безперервної взаємодії між педагогами, дітьми та їхніми батьками.

Ключові слова: адаптація, заклад дошкільної освіти, психолого-педагогічні умови, діти раннього дошкільного віку, ігрова діяльність.

The article is devoted to the study of psychological and pedagogical conditions of adaptation of early preschool children to preschool education. The author emphasizes the relevance of the study of the stated topic, especially during the war. The importance of attending a preschool education institution is determined, which affects the further development of the child, the formation of his or her character and worldview. The factors of successful adaptation of early preschool children to the conditions of preschool education are presented. A group of factors related to the specifics of the interaction between the educator and the child is separately identified. The definition of psychological and pedagogical conditions is proposed. The views of scientists on certain psychological and pedagogical conditions for the successful adaptation of young children to preschool education are considered. The importance of providing an atmosphere of acceptance, assistance, trust, humanity, empathy, etc., and creating a safe environment is emphasized. Attention is drawn to the importance of organizing the subject environment of preschool education, adjusting all regime and household processes, creating the most comfortable conditions can greatly facilitate the process of adaptation. The importance of including early preschool children in various types of activities: subject-practical, game, communicative, musical and theatrical, etc. is noted. Separately, the rules and recommendations for organizing games as a leading activity with children during their adaptation to preschool education are presented. As a result, based on the analysis of different views of scientists on the adaptation of early preschool children to preschool education, the author separately identifies psychological and pedagogical conditions. The former include the following: creating a positive psychological microclimate; supporting emotional well-being and reducing anxiety; individual approach to each child, taking into account his or her psychological characteristics; ensuring a sense of security and trust between children and teachers. The pedagogical conditions include: the use of modern teaching and upbringing methods; creation of a developmental environment that stimulates intellectual and creative development; organization of the educational process in accordance with the age characteristics of children; ensuring continuous interaction between teachers, children and their parents.

Key words: adaptation, preschool educational institution, psychological and pedagogical conditions, children of early preschool age, play activities.

УДК 373.2:37.015.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/74.49>

Порядченко Л.А.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Харченко О.В.,
студентка II курсу педагогічного
факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Важливу роль у формуванні основних рис та особистісних якостей дитини відіграє заклад дошкільної освіти (ЗДО). Однак процес входження до нього видається напрочуд складним періодом для дітей, своєрідним «викликом» для їх психосоматичного здоров'я. У дітей спостерігаються тривожні стани, емоційні напруження, зниження активності, фізичні прояви захворювань, втрата апетиту, порушення сну тощо, які пов'язані з відсутністю близьких та значимих для них людей, зміною звичних умов і режиму дня.

Особливо актуальним питанням адаптації дітей раннього віку до ЗДО видається в період війни. Адже сьогоднішня українська дитина, яка піддається постійній дії стресу, сповнене стрімких змін, що ставить і перед батьками, і перед вихователям, і перед самими дітьми нові виклики подолання цих труднощів. Тому, на наше переконання, дослідження психолого-педагогічних умов адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти є своєчасним та потребує ґрунтовних розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення проблем адаптації особистості зробили такі дослідники, як С. Бойко, Н. Захарова, О. Кононко, Н. Питхіна та ін. Зокрема, психологічні аспекти розвитку дитини раннього віку досліджувалися у роботах Н. Бочаріної, Н. Дмитришиної, Т. Кот, О. Мазур та ін. Питанням власне механізмів і особливостей адаптації дитини до дошкільного закладу присвячені праці таких авторів, як А. Богуш, С. Бурсова, Т. Гурковська, Н. Захарова, І. Карапузова, Л. Стреж, Н. Шкляр та ін. На сучасному етапі проблему адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО досліджують С. Василюєва, Н. Гавриш, В. Рагозіна, С. Світич та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з цієї проблематики, більшість із них присвячена процесу адаптації не в ранньому віці, а періоду, коли дитина йде до школи. При цьому теоретично та практично обґрунтованих досліджень адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти в сучасних реаліях недостатньо.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на вище викладене, метою статті стало розробити психолого-педагогічні умови адаптації дітей раннього дошкільного віку до закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Перший досвід, який отримує дитина від відвідування закладу дошкільної освіти, відіграє важливу роль в її житті, впливаючи на її подальший розвиток, формування характеру та світогляду. Тому важливо, аби процес адаптації був якомога комфортнішим і сприяв позитивному емоційному стану дитини.

Психолого-педагогічні умови, створені у дошкільному закладі, мають забезпечити сприятливу атмосферу для формування довірливих відносин з вихователями та однолітками, розвиток навичок самостійності та соціальної взаємодії.

За переконанням К. Михайлової та Л. Савченко, основними чинниками, що впливають на успішність адаптації дітей раннього дошкільного віку до умов ЗДО, є: вік і стан здоров'я дитини; рівень її розвитку; особистісні якості дитини; вміння спілкуватися з дорослими та однолітками; рівень розвитку предметної та ігрової діяльності; вміння самообслуговування, наявність гігієнічних навичок; схожість домашнього режиму до режиму дня у ЗДО; шумовий фон у дитячій групі; незмінність складу команди педагогів-вихователів та їх компетентність з особистісно орієнтованого підходу до дітей; готовність батьків до перебування дітей у закладі дошкільної освіти та їх підтримка тощо [6, с. 116].

Окрім наведених вище є також чинники, які пов'язані зі специфікою взаємодії між вихователем та дитиною. Так, успішна адаптація дітей до умов закладу дошкільної освіти залежить від створення сприятливих психолого-педагогічних умов з боку працівників закладу дошкільної освіти. Тож вважаємо за необхідне розглянути їх в рамках статті.

На наше переконання, чинники успішної адаптації дітей раннього дошкільного віку можна згрупувати у декілька категорій:

1. Індивідуальні особливості дитини:
 - темперамент (сангвініки адаптуються швидше та легше);
 - здоров'я (діти з міцним здоров'ям зазвичай легше пристосовуються до нових умов);
 - рівень розвитку (діти, які краще розуміють і можуть висловити свої потреби, зазвичай легше адаптуються).
2. Сімейні чинники:
 - сімейна атмосфера (підтримка та любов з боку сім'ї створюють відчуття безпеки у дитини, що сприяє успішній адаптації);
 - взаємодія з батьками (батьки, які активно залучені в процес адаптації дитини до закладу, можуть значно полегшити цей процес).
3. Чинники, які пов'язані безпосередньо із закладом дошкільної освіти:
 - кваліфікація педагогів (досвідчені та кваліфіковані педагоги, які розуміють потреби дітей раннього віку, можуть створити комфортне середовище для адаптації);
 - організація освітнього процесу (наявність структурованого та послідовного розкладу, адаптованого під потреби дітей раннього дошкільного віку, сприяє відчуттю передбачуваності та безпеки);
 - матеріально-технічна база (комфортні умови, відповідне обладнання та ігрові матеріали спри-

яють створенню сприятливого середовища для адаптації).

4. Соціальні чинники:

– взаємодія з однолітками (наявність позитивних взаємодій з іншими дітьми сприяє соціалізації та адаптації);

– соціально-економічний статус сім'ї (рівень доходу та загальна стабільність сім'ї можуть впливати на можливість надання додаткових ресурсів для підтримки адаптації дитини).

Отже, успішна адаптація дитини до умов закладу дошкільної освіти вимагає комплексного підходу, що включає врахування всіх цих чинників та тісну співпрацю між батьками та педагогами. Окрім того, суттєво залежить від створених у ЗДО психолого-педагогічних умов.

Під психолого-педагогічними умовами пропонуємо розуміти сукупність факторів, засобів та методів, що забезпечують сприятливе середовище для розвитку, навчання та виховання дітей. Вони включають як психологічні, так і педагогічні аспекти, які сприяють формуванню гармонійної особистості, забезпеченню комфортного емоційного стану та ефективного засвоєння знань і навичок.

Розглянемо погляди науковців стосовно тих чи інших психолого-педагогічних умов успішної адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти.

С. Бурсова наголошує, що «в адаптаційний період дитина має велику потребу в розумінні, прийнятті, захисті, допомозі, співпереживанні. Тому виникає необхідність впровадження вихователями ідей педагогічної підтримки в освітній процес ЗДО» [1, с. 138].

Т. Гурковська вказує на необхідність забезпечення педагогами всіх потреб дитини-новачка у закладі дошкільної освіти, особливо приділивши увагу створенню безпечного середовища. Науковиця стверджує, що необхідною умовою для повноцінного розвитку дитини є природна потреба у захищеності, що позитивно впливає на легкість засвоєння знань та вмінь, здобутті пізнавального чи практичного досвіду, набутті впевненості у своїх силах. При цьому, за ствердженням Т. Гурковської, зберегти почуття захищеності у кожного новачка можна, створюючи умови для перебування у групі разом із новачком одного із його батьків, забезпечуючи поступовий прийом новачків до групи, продумуючи гнучкий режим перебування у групі, ретельно добираючи педагогів, які працюватимуть у групі дітей-новачків [2, с. 1].

Схожу думку висловлює Н. Шкляр, наголошуючи, наскільки важливо організувати у ЗДО безпечне середовище, діагностувати особливості його впливу на емоційну стійкість і комфорт дітей молодшого дошкільного віку. За свідченням науковиці, «ефективна освітня діяльність неможлива без відчуття емоційного комфорту і захищеності,

позитивного світосприйняття й інтересу. Адже дитина, яка з різних причин перебуває у дисконфортному стані, не може активно ввійти до освітнього процесу, засвоїти нові знання і навички, вміння» [8, с. 375].

На думку О. Канарової, для створення у ЗДО сприятливого середовища для гармонійних соціальних контактів дітей з однолітками і дорослими необхідним є забезпечення гуманістичного й довірливого ставлення педагога до кожного вихованця, підвищення його впевненості в собі та власної самооцінки [3, с. 108].

Предметне середовище ЗДО є одним із чинників, який ускладнює процес адаптації дитини до умов ЗДО. Дитина повинна орієнтуватися в зовнішніх предметних умовах перебування у групі, а саме предметному та ігровому середовищі. Зміни оточуючого, предметного середовища та ритму життя впливають на емоційний стан дітей, знижують рівень розгортання предметної діяльності. Середовище ЗДО повинно навпаки сприяти гармонійному розвитку та мати такі компоненти:

1) зовнішнє вираження середовища (колір призначення, зручність та ергономічність наповнення простору);

2) доцільність та раціональність, послідовність розгортання режимних моментів, які зумовлюють процес перебування у групі;

3) наявність умов для різноманітної змістовної діяльності та зайнятості дітей.

Корегування всіх режимних і побутових процесів, створення максимально комфортних умов може значно полегшити процес адаптації.

Психологічні дослідження науковців (К. Карасьова, Т. Піроженко, Р. Шулигіна та ін.) підтверджують, що адаптація дітей раннього дошкільного віку до умов ЗДО відбувається значно легше за умови включення їх у різні види діяльності: предметно-практичну, ігрову, комунікативну, музично-театралізовану та ін.

Найбільш ефективною щодо адаптаційно-розвивальних можливостей дітей є саме ігрова діяльність. Вибір гри як ефективного засобу адаптації дітей раннього дошкільного віку до умов ЗДО пояснюється її розумінням як провідного виду діяльності, як розвивального середовища для дітей і як способу залучення дитини до соціальних відносин з однолітками.

Як вказують І. Литвин, Т. Замедянська, «основне завдання ігор в адаптаційний період – налагодити емоційний контакт з дитиною, викликати її довіру до вихователя. Дитина має побачити у вихователі добру, турботливу людину, завжди готову допомогти (як мама), і водночас цікавого партнера для гри» [4, с. 45].

І. Литвин, Т. Замедянська наводять правила організації ігор з дітьми-новачками в період адаптації малят до умов закладу дошкільної освіти:

– участь кожного учасника гри має бути добровільною;

– дорослий є безпосереднім учасником гри і залучає дітей своїми діями до ігрової діяльності;

– багаторазове повторення ігор є необхідною умовою розвивального та заспокійливого ефекту;

– дорослий не має оцінювати дії дітей, не можна використовувати такі слова як «Ти зробив неправильно» [4, с. 45–46].

До рекомендацій з організації ігор у молодшій групі ЗДО в період адаптації новеньких дітей у групі М. Марценюк і К. Левицька відносять такі:

1) не варто починати гру з дітьми перед сном чи перед вживанням ними їжі, щоб не переривати гру і запобігти труднощам з відновленням ходу гри;

2) при плануванні дидактичних ігор потрібно заздалегідь підготувати необхідний ігровий матеріал для кожної дитини;

3) слід контролювати перебіг розвиваючої гри, і не примушувати дитину засвоювати більше, ніж вона може;

4) варто привчати дітей до охайності, сформулювати у них розуміння, що після закінчення гри вони мають привести в порядок своє робоче місце. Це також можна організувати у формі веселої гри [5, с. 104].

Окрім ігор, для пришвидшення адаптації дітей до закладу дошкільної освіти М. Федорова рекомендує використовувати такі форми і методи роботи з дошкільниками: читання та обговорення казок, оповідань, складання казок, аналіз конфліктних ситуацій, малювання на тему казки, танцювально-рухові вправи для виявлення своїх вражень від прочитаних творів, проведення різноманітних тематичних днів та тижнів («Тиждень дружби і добра», «Чи важко бути хорошим другом», «Давайте жити дружно»), занять театрального гуртка «У світі казки» тощо» [7, с. 138–139].

Відтак, проаналізувавши праці провідних фахівців, можемо констатувати, що успішна адаптація дітей раннього дошкільного віку до умов ЗДО забезпечується за допомогою дотримання таких психолого-педагогічних умов:

1) розширення кола соціальних контактів дитини, залучення її до спілкування з однолітками і дорослими;

2) врахування органічних потреб та поступове привчання до режиму ЗДО, залучення до активної участі в режимних моментах;

3) забезпечення єдності сімейного і суспільного виховання, єдності вимог, які пред'являються до дитини з боку батьків і педагогів;

4) організація різноманітної і змістовної діяльності у відповідності до інтересів та потреб дитини;

5) своєчасне засвоєння дитиною соціального досвіду нового середовища;

6) збереження та розвиток повноцінного фізичного, психічного та соціального «Я» дошкільника;

7) забезпечення емоційної комфортності, задоволення від перебування в ЗДО;

8) підготовка педагогів до управління процесом адаптації дітей [1; 6].

Отже, до психологічних умов адаптації дітей раннього віку до ЗДО можемо віднести такі:

1. Створення позитивного психологічного мікроклімату.

2. Підтримка емоційного благополуччя та зниження рівня тривожності.

3. Індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її психологічних особливостей.

4. Забезпечення почуття безпеки та довіри між дітьми і педагогами.

А до педагогічних умов адаптації дітей раннього віку до ЗДО належать:

1. Використання сучасних методик навчання та виховання.

2. Створення розвивального середовища, що стимулює інтелектуальний і творчий розвиток.

3. Організація освітнього процесу відповідно до вікових особливостей дітей.

4. Забезпечення безперервної взаємодії між педагогами, дітьми та їхніми батьками.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, особливості вирішення проблеми адаптації дитини раннього дошкільного віку до умов ЗДО базуються на використанні різних методів і засобів, до яких відносяться ігрова, музична, театралізована терапія, спілкування з дорослими й однолітками, спільна діяльність дітей, дитини з батьками, дитини з вихователями та інші. За умови врахування індивідуальних особливостей дітей та активного застосування вищезазначених психолого-педагогічних умов роботи з ними можна досягти успішної соціальної адаптації дошкільників.

Перспективи подальших досліджень а рамках окресленої теми можуть включати різні напрямки, що сприяють глибшому розумінню процесів адаптації та розвитку ефективних методів підтримки дітей. До прикладу, вивчення індивідуальних особливостей дітей та розробка адаптаційних програм, які враховують ці особливості; розробка діагностичних інструментів для оцінки рівня адаптації кожної дитини; дослідження впливу сімейного середовища на процес адаптації дитини; дослідження впливу емоційної підтримки з боку педагогів на адаптацію дітей тощо. Наведені перспективи допоможуть не лише покращити процес адаптації дітей до закладу дошкільної освіти, але й сприятимуть загальному підвищенню якості освіти та виховання дітей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурсова С. С. Підготовка майбутніх вихователів у рамках вивчення спецкурсу «Організація педа-

гогічної підтримки дітей у період адаптації до ДНЗ». *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8 (Ч. 2). С. 137–142.

2. Гурковська Т. Почуття захищеності та адаптація новачків. *Практичний психолог. Дитячий садок*. 2016. Вип. 6. С. 1.

3. Канарова О. Роль вихователя у формуванні толерантності дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка»*. 2015. Вип. 1(14). С. 106–110.

4. Литвин І., Замедянська Т. Взаємодія психологічної та методичної служб як запорука успішної адаптації новачків. *Практичний психолог. Дитячий садок*. 2016. Вип. 6. С. 42–47.

5. Марценюк М. О., Левицька К. В. Гра як розвивальне середовище дошкільника. *Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р.*, Мукачево / Ред.

кол.: В.І. Кобаль (гол.ред.) та ін. Мукачево: МДУ, 2017. С. 102–105.

6. Михайлова К. В., Савченко Л. А. Організація життєдіяльності дітей у процесі адаптації до ДНЗ. *Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р.*, Мукачево / Ред. кол.: В. І. Кобаль (гол. ред.) та ін. Мукачево: МДУ, 2017. С. 114–118.

7. Федорова М. А. Виховання культури поведінки у дітей 6-7-го років життя (в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок»). *Морально-етичні засади формування зростаючої особистості: монографія / за ред. проф. М. В. Левківського*. Житомир: ЖДУ, 2008. С. 128–142.

8. Шкляр Н. А. Проблема первинної соціалізації дітей молодшого віку в сучасному науково-педагогічному просторі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(2). С. 366–378.